

TÜRKİYE'DE DOLAYLI VE DOLAYSIZ VERGİLER

"Fiş almazsak kaçırılır?"

DOLAYLI VE DOLAYSIZ VERGİ NEDİR?

Vergi; devletin kamu hizmetlerini finanse etmek amacıyla hukuki zor kullanma yetkisine dayalı olarak kişi ve kurumlardan karşılıksız olarak aldığı ayı ve nakdi ödentilerdir.[1]

Esas olarak gelir ve servet üzerinden alınan vergiler dolaysız, harcamalar üzerinden (mal ve hizmetler) üzerinden alınan vergiler ise, dolaylı vergiler olarak sınıflandırılır. Sosyal güvenlik primleri ise toplanan kaynağın kullanım yöntemi ve bütçe gelirlerindeki konumu ile farklılık teşkil etse de birçok çalışmada vergi gelirleri ile beraber değerlendirilmekte ve bazı kaynaklarda dolaysız vergiler ile beraber sınıflandırılmaktadır.

Dolaysız vergiler gelir, kazanç ya da servet üzerinden alınır. Burada bir işlem yapılmasına gerek yoktur. Gelir ya da kazancı elde etmiş olmak ya da servet sahibi olmak bu vergilerin alınma gerekçesidir. Gelir vergisi, kurumlar vergisi, veraset ve intikal vergisi, emlak vergisi dolaysız vergilerin örnekleridir. Bu vergilerde mükellef kimliği daha açık ve net ortaya çıktığından meydana getirdiği ekonomik, sosyal ve siyasi etkiler daha belirgindir.

Dolaylı vergiler ise, bir işlem üzerinden alınan vergilerdir. KDV veya ÖTV bunun tipik örnekleridir. Her ikisi de alım satım üzerinden alınır. Damga vergisi ve harçlar bir başka örnektir. Örneğin tapu almak için tapu harcı ödenir ya da vergi dairesine verilen beyannameye resmîyet kazandırmak için belli miktarda damga vergisi ödenir. Bu vergiler, mal ve hizmetler üzerinden alındığı için mükellefler tarafından hissedilebilmeleri ve buna bağlı olarak vergi artışlarına tepki geliştirilebilmeleri güçleşmektedir.

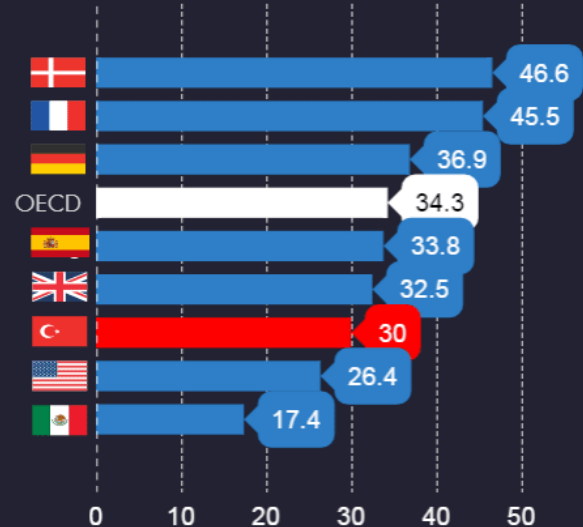
TÜRKİYE'DE VERGİ YÜKÜ

Türkiye'de vergi gelirinin gayrisafi milli hasılaya (GSYH) oranı bir önceki yıla göre 1.3 puan artarak 2015 yılında yüzde 30 oldu. Türkiye toplam vergi yükünün GSYH'ya oranında OECD üyesi 35 ülke arasında 27. sırada yer alıyor.

Sanayileşme, kişi başına düşen gelirin artması, kurumsallaşma ve bunlara bağlı olarak vergi kapasitesinin genişlemesi ile dolaysız vergilerin sistemdeki ağırlığı ülkelerin gelişmişlik seviyeleri ile doğru orantılı biçimde artmaktadır.[2]

Gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelere kıyasla Türkiye'nin düşük vergi yüküne sahip olduğu ve bu vergi yükünün ağırlıklı olarak dolaylı vergilerden karşılandığı söylenebilir. Doğaları gereği dolaysız vergilerin dolaylı vergilere göre daha adil bir vergilemeye imkan sağladığı düşünüldüğünde, Türkiye'de vergi sisteminin adil ve eşitlikçi olduğunu söylemek oldukça güç. Ülkemizde sosyal güvenlik primleri hariç vergi gelirlerinin neredeyse üçte ikisi (%63.38) dolaylı vergilerden sağlanıyor.[3]

2015 Toplam vergi gelirinin GSYH'ye oranı

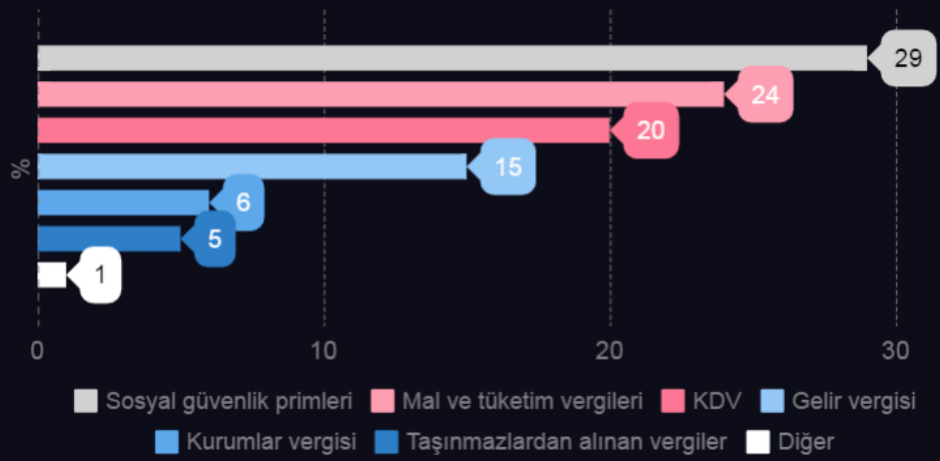
"Gemisi olan zenginlerin kotra vergilerini değil, beslenme sorunu yaşayan dar gelirli olan gıdasındaki vergileri sıfırlayın."

TÜRKİYE'DE VERGİ ADALETSİZLİĞİNİN GÖSTERGELERİ

Türkiye'nin toplam vergi yüküne bakıldığında OECD ortalamasının bir hayli üzerinde olan KDV harici mal ve hizmet vergileri (ÖTV, Banka ve Sigorta Muameleleri Vergisi, Gümrük Vergisi, Damga Vergisi) ve sosyal güvenlik primleri dikkat çekiyor. 2015 verilerine göre yıllık vergi gelirlerinde en büyük pay %29 ile sosyal güvenlik primlerinde. KDV ve KDV harici mal ve tüketim vergileri ise toplam %44'lük bir dilimi kapsamakta. Bu rakamlar, %15'lik gelir vergisi, %6'lık kurumlar vergisi ve %5'lik taşınmaz mallardan alınan vergilerle kıyaslandığında oldukça yüksek.[4]

Maliye Bakanı Naci Ağbal, 2017 bütçe gelirleri açıklamasında önümüzdeki dönemde de dolaylı vergilerin vergi gelirlerinin en büyük kısmını oluşturacağını altını çizdi.

Açıklamaya göre 511.1 Milyar liraya ulaşması öngörülen vergi gelirlerinin 140,8 milyar lirası KDV, 136,4 milyar lirasının da ÖTV olması bekleniyor.[5]

Sosyal güvenlik primleri hariç dolaylı ve dolaysız vergilerin oranına bakıldığında ise Türkiye'nin OECD ülkelerine göre geride olduğunu net bir biçimde görüyoruz. OECD'nin yıllık paylaştığı verilere göre dolaylı vergilerde OECD ortalaması %46.66 iken Türkiye'de bu oran %63.38 olarak ölçüldü. Bu oranlar ile Gelir İdaresi Başkanlığı'nın yayınladığı Yıllık Faaliyet Raporları'ndaki vergi yükü verileri arasında farklılıklar olsa da bu farklar trend açısından aynı sonuçları veriyor.

Dolaylı vergi oranının bu derece yüksek olmasının; ülkenin ekonomik gelişmişlik seviyesi, gelir vergisi sisteminin yeniden düzenlenmesi, kayıtdışı, devletin vergi toplama ihtiyacını dolaylı vergilerle sağlayabilmesi gibi çeşitli faktörlerle ilişkisi bulunuyor. Daha adaletli bir vergi sistemi içinse dolaylı vergi oranlarının yüzde elli bandına çekilmesi ilk adımlardan biri olmalı.

Danimarka

Dolaylı vergi (31.91%)
Dolaysız vergi (68.09%)

Almanya

Dolaylı vergi (45.16%)
Dolaysız vergi (54.84%)

OECD

Dolaylı vergi (46.66%)
Dolaysız vergi (53.34%)

Meksika

Dolaylı vergi (46.75%)
Dolaysız vergi (53.25%)

Şili

Dolaylı vergi (63.21%)
Dolaysız vergi (36.79%)

Türkiye

Dolaylı vergi (63.38%)
Dolaysız vergi (36.62%)

TÜRKİYE'DE VERGİ ADALETSİZLİĞİNİN GÖSTERGELERİ

Dolaylı vergilerin toplam vergi yükündeki oranının yarattığı adaletsizliğin yanında, bazı mal ve hizmetlerden alınan KDV ve ÖTV oranlarının yüksekliği başka bir tartışma konusu. 1 Milyon TL'lik bir konut satışında alınan KDV %1 iken 1 TL'lik simitin %8'i KDV olarak devletin kasasına giriyor.

2016 yılında elde edilen 458.6 milyar TL'lik vergi gelirinun 130.6 milyar TL'si KDV, 120.3 milyar ise ÖTV olarak gerçekleşti.[6] ÖTV'de ise aslan payını petrol ve doğalgaz, alkol ve tütünden alınan vergiler oluşturuyor.

Vergi yükünün yarısından fazlasını oluşturan bu iki vergi vatandaşın alım gücünden bağımsız bir biçimde, herkesten eşit oranda alınıyor. Bunun ötesinde, belli giderlerden alınan KDV'yi işveren gider olarak vergiden düşebiliyor ancak ücretli çalışan vatandaşın bundan kurtulma ihtimali dahi yok.[7]

Ayrıca, KDV ve ÖTV uygulamalarında dahi adaletten bahsetmek malesef söz konusu değil. Sıfır bir otomobilde %145 ÖTV uygulanırken yat, kotra tekne ve gemilerde bu oran sıfır. Vatandaş tükettiği sigara, rakı ve bira için ödediği toplam fiyatın %60'tan fazlasını vergi olarak öderken altın ve kıymetli taşların alışverişinde ÖTV vermiyor.

Benzin (95 Oktan)

Motorin [8]

Binek otomobil (motor hacmi 1600cc'ye kadar)

Binek otomobil (motor hacmi 2000cc'ye kadar) [9]

Bira

Rakı

Telefon (aylık konuşma ve veri) [10]

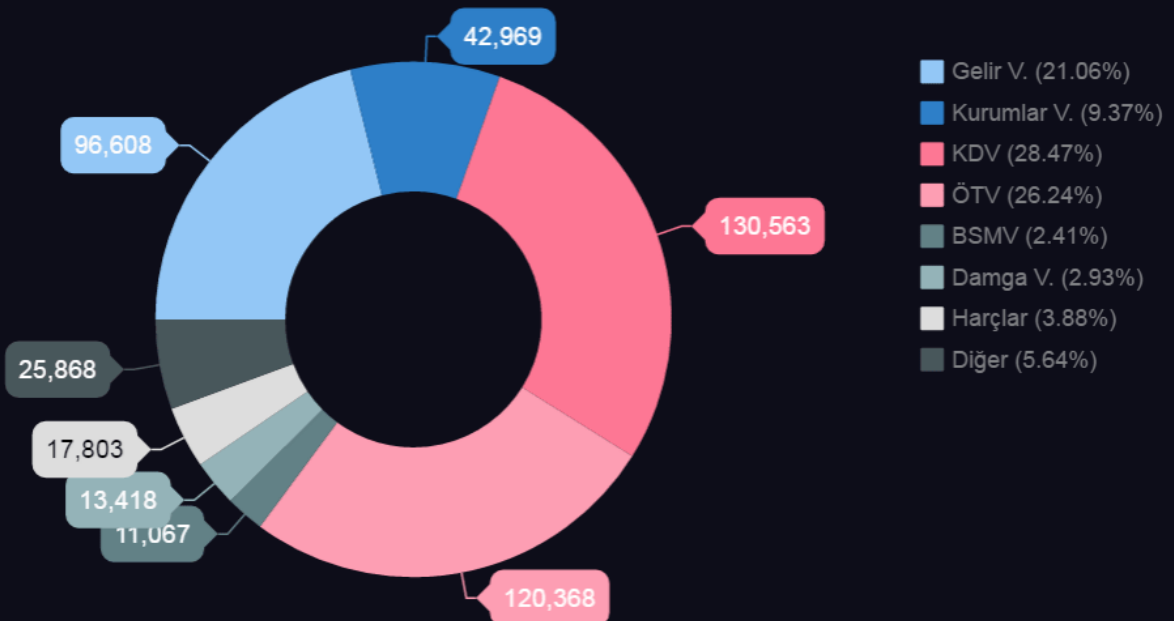
Altın ve kıymetli taşlar [11]

Yat, kotra, tekne ve gemiler [12]

Mal ve hizmetlerden alınan vergilere dair bir başka önemli husus da KDV matrahına ÖTV'nin dahil edilmesi. Daha önce itirazlar sonucu bu durum Anayasa Mahkemesi'ne intikal etmiş, Mahkeme de aynı kaynaktan alınsalar da yapı itibarıyla aynı olmadıkları gerekçesi ile itirazın reddine karar vermişti.[13] Anayasa Mahkemesi'nin bu uygulamanın Anayasa'ya aykırı olmadığına dair bir kararı bulursa da aynı kaynaktan birden fazla vergi alınması vergi adaletsizliğini güçlendirir nitelikte.

2016 Vergi Gelirlerinin Dağılımı

BİR VERGİ SİSTEMİ NASIL ADALETLİ OLUR?

Bir vergi sisteminin adaletli olması için devletin ve mükelleflerin ayrı ayrı sorumlulukları vardır. Devlet öncelikle hem durumları aynı mükelleflerin aynı şekilde vergilendirilmesini hem de ödeme gücü daha yüksek olan mükelleflerin ödeme gücü nispeten düşük olanlara kıyasla daha yüksek oranlarda vergilendirilmesini sağlamalıdır. Ayrıca hükümet, vergi gelirlerinin bütçe içerisindeki dağılımının da adaletli olması ile yükümlüdür. Mükellefler ise ödedikleri vergilerin hesabını sormalı ve vergi gelirlerinin sosyal adaleti sağlayacak bir biçimde harcanmasını denetleyebilmelidir.

Dolaysız vergilerin toplam vergi yükündeki ağırlığı artırılmalı ve yaşanan adaletsizlikler için alternatif çözümler geliştirilmelidir.

Türkiye'de 2015 yılında dolaysız vergiler, sosyal güvenlik primleri dahil toplam vergi gelirlerinin sadece %24'lük bir kısmını oluşturdu. Dolaysız vergilerde dünya çapında bir azalma olsa da, benzer ülkelerle kıyaslandığında Türkiye'de bu oran çok düşük[14,15].

Dolaysız vergilere ait bir diğer sorun da vergi dilimi kırımlarının vergi yükünün adaletli dağılımını sağlayamaması. Örneğin, gelir vergisine ait vergi dilimlerinin yapısı sebebiyle memurlar ve sözleşmeli personelin ödediği gelir vergisi, milyonlarca lira kazanan iş insanlarını geride bırakıyor. 2015 yılında en düşük maaş alan kesim olan asgari ücretli bile sene sonunda %20'lik dilime girerek gelir vergisi ödemiş oldu. Bu oranlar ile yıl içerisinde yapılan zamlar, çalışanın cebine girmeden doğrudan devletin kasasına giriyor.

Vergi adaletinin sağlanması için, vatandaşın kazancından bağımsız bir şekilde etkileyen dolaylı vergilere olan bağımlılık azaltılmalıdır.

Dolaylı vergilerin dünyada bu kadar popüler olmasının sebeplerinin başında toplanmasının görece kolay olması ve etkilerinin vatandaş tarafından doğrudan hissedilmemesi gelir.

Dolaylı vergiler ile verginin vatandaşın toplanması ve devlete aktarılması mal ve hizmet sağlayıcısına yüklenmektedir. Böylesine bir sistem aynı zamanda kayıtdışı ekonominin oluşmasını ve büyümesini tetikler.

Bunun ötesinde, mal ve hizmetlerden gelir düzeyinden bağımsız bir biçimde alınan KDV ve ÖTV gibi vergiler, toplumun düşük gelirli bölümü için eşitsizlik arz etmektedir. Örneğin, 200 liralık bir şarküteri alışverişinde oluşan KDV yükü, asgari ücretle çalışan vatandaşın aylık gelirinin %1'ini aşarken, aylık geliri 15.000 lira olan bir vatandaş için binde biridir.

Vergi adaletinde dikkat edilmesi gereken husus, daha yüksek alım gücüne sahip mükelleflerin salt tutar olarak fazla vergi ödemesinden daha yüksek oranlarda vergilendirmenin sağlanmasıdır.

Dolaylı vergiler genellikle sabit oranlı, dolaysız vergiler ise genellikle artan oranlı vergilerdir. Bu şekilde bakıldığında vergi adaletinin sağlanması için artan oranlı vergilerin daha avantajlı olduğu görülecektir. Gelir vergisi veya kurumlar vergisi gibi dolaysız vergiler farklı kişilere ve/veya farklı gelir seviyelerine farklı oranlarda vergi oranları uygulanabilmesine imkân vermektedir. Her ne kadar vergi dilimlerinin ayarlanmasında yukarıda bahsettiğimiz zorluklarla karşılaşılsa da dolaysız vergiler en az geçim indirimi, artan oranlı vergi tarifeleri, indirim, istisna ve muafiyet gibi uygulamalarla daha adaletli kılınabilir. Bu vergilerin artan oranlı olmasının yanında bir başka önemli niteliği de mükelleflerin ne kadar vergi ödediğini net bir biçimde görmesidir. Bu mekanizma ile mükellefler devletin kazançlardan ne kadar vergi aldığını tespit ederek vergi gelirlerinin kullanımını denetleyebilir.

Dolaylı vergiler ise tüm mükelleflerden eşit oranda alınarak, daha fazla harcama yapandan daha fazla vergi alınmasını öngörmektedir; bu çeşit bir dağılım ne yatay, ne de dikey eşitlik tanımlarına uygun değildir. Ayrıca mükellef için, ödenen verginin takibi neredeyse imkansız hale gelmektedir. Tüketim trendleri alım gücüne göre değişse de gıda ve temel tüketim malzemelerinden alınan vergiler tüm nüfus için eşittir. Basit aritmetik hesapla, dolaylı vergilerin düşük gelirli bütçelerindeki payının yüksek gelirlilere oranla daha yüksek olduğu görülecektir.

Dolaylı vergilerin toplam vergi yükünün üçte ikisini oluşturması, Anayasa'nın 73. maddesinde belirtilen "vergi yükünün adaletli ve dengeli dağılımı, maliye politikasının sosyal amacıdır"[16] savına ters düşerek Anayasa'ya aykırılık teşkil etmektedir.

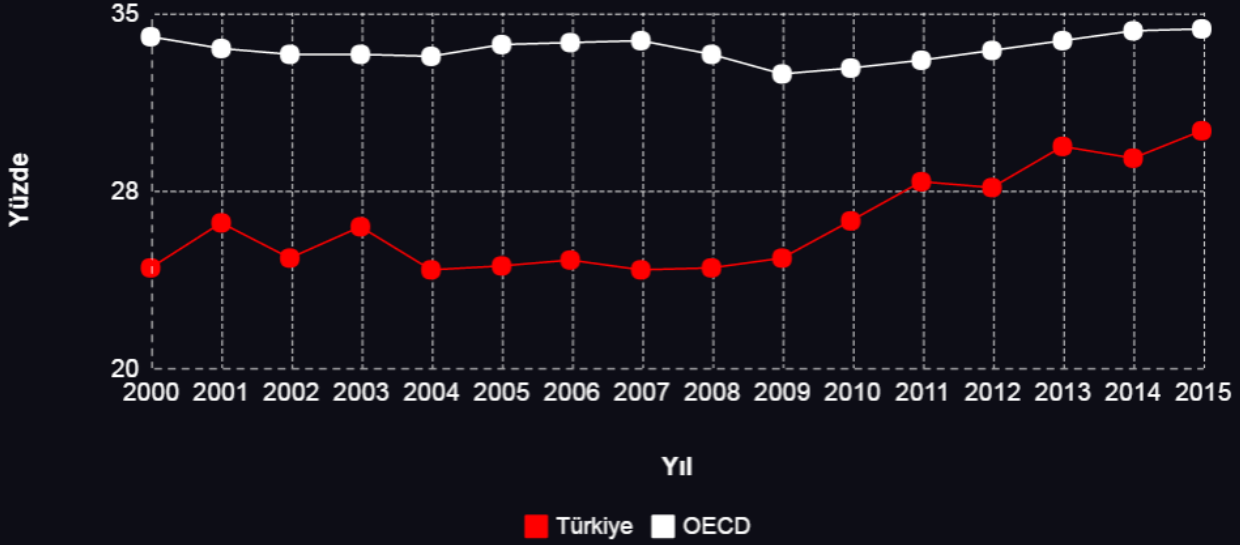
Ödeme güçleri aynı mükelleflerin aynı tutarda vergi ödemesi yatay eşitlik, alım gücü yüksek mükelleflerin daha yüksek oranlarda vergilendirilmesi ise dikey eşitlik olarak adlandırılır. Bir vergi sistemi hem yatay eşitliği, hem de dikey eşitliği sağlayabilirse vergi adaleti sağlanmış kabul edilebilir.

TÜRKİYE'DE VERGİ YÜKÜNÜN OECD ÜLKELERİ İLE KARŞILAŞTIRILMASI

Türkiye'de vergi gelirlerinin gayrisafi yurtiçi hasılaya (GSYH) olan oranı 2014'te %28.8'ten 2015'te %30'a yükseldi. Aynı dönemde OECD ortalaması 0.1 puan artışla %34.3 olarak ölçülmüştü.

2000'den bu yana Türkiye'de vergi gelirinin GSYH'ye oranında düzenli bir artış dikkati çekiyor. 2000'lerin başında dalgalı bir seyir izleyen oranlar ilerleyen yıllarda yükselen bir grafik izlemiş olsa da, 2015 yılında 35 OECD ülkesi arasında 27. sırada yer bulmuştur.

Vergi gelirlerinin GSYH'ye oranları

Toplam vergi gelirine bakıldığında ise Türkiye'de kişi başına düşen vergi gelirindeki artışa rağmen, vergi yükünün ve gelirlerinin görece düşük olduğunu görüyoruz. 2001 yılında 783 Dolar ile son 20 senenin en düşük değerine ulaşan vergi gelirleri 2001 ekonomik krizini takip eden 7 senede düzenli bir artış göstermiş, 2013 yılında 3,167 Dolar seviyesini görmüştür. 2015'te Türkiye 2,770 Dolar kişi başına düşen vergi geliri ile OECD ülkeleri arasında sadece Meksika'nın önünde 34. sırada yer almıştır. Ayrıca Türkiye, OECD ve AB ülkeleri içinde "ücretlilerin vergi yükü" oranında ilk sırada, "ücretlilerin milli gelirden aldığı payda" son sıradadır. 2014'te OECD ortalaması 14,916 Dolar olarak ölçülmüştü (2015'e ait tüm veriler paylaşılmadığı için 2014 ortalaması dikkate alınmıştır).

Vergi indirimlerinin ve düşük vergi yükünün ekonomik büyüme ve etkinliği artırabileceği ve bu şekilde optimal bir vergi oranına ulaşabileceği yönünde 1970'li yılların sonlarına doğru popülerite kazanan iktisat teorileri bulunsa da (bkz. Laffer eğrisi) Türkiye'de uzun süredir böyle bir yaklaşımdan bahsetmek mümkün değil.

Aksine, vergi borçlarının yapılandırılması, 2016'nın Eylül ayında yapılan akaryakıt ÖTV'si gibi düzenlemeler ile üreticilerin yaptığı fiyat artışları 2017'de vergi yükünün artırılarak bütçe için kaynak yaratılacağını gösteriyor.

Toplam vergi yükünün düşük olmasının yanında Türkiye'nin en büyük vergi sorunu, daha önce de belirttiğimiz gibi ağırlıklı olarak dolaylı vergilere dayanan bir vergi sisteminin olması. Kayıtdışı ekonominin büyüklüğüne dayalı tahminler de bu önermeyi destekler nitelikte. Dolaysız vergi oranlarının düşük olması ve toplanması gereken vergi gelirinin bir kısmının da kayıtdışı ekonomi sebebiyle kaybolması, hükümetin bütçe hesaplarında dolaylı vergilerden daha fazla beklentiye sahip olmasına yol açmakta. Arkası kesilmeyen ÖTV zamları, daha fazla kaynağa ihtiyacı olan hükümetin daha adaletli yöntemleri neden kullanmadığı sorularını da doğuruyor. 2015'te SGK primleri dahil toplam vergi yükünün dörtte birine yakını KDV hariç mal ve hizmetlerden alınan vergilerin oluşturduğu düşünülürken, vergideki adaletsizlik daha da çıplak bir biçimde karşımıza çıkıyor.

Vergide yapılandırma, daha yaygın şekilde kullanılan ancak toplumda hükümetin politikalarına karşı negatif bir algı yaratan vergi affi söylemine bir alternatif olarak son yıllarda sık sık karşılaştığımız bir kullanım haline geldi.

Referanslar

- [1] TÜSİAD. (2012). Dolaylı ve dolaysız vergilerin Türk mali sistemi içerisindeki yeri: Siyasal, sosyal ve ekonomik sonuçlar. İstanbul: Mutlu, A. ve Çelen, M.
- [2] Eğilmez, M. (2012, Aralık 9). Vergi Yüğü [Kendime Yazılar]. <http://www.mahfiegilmez.com/2012/12/vergi-yuku-bir-ulkede-vergi-yuku-hesab.html>
- [3] OECD. (2016). Revenue Statistics 2016. Paris: OECD Publishing. DOI: http://dx.doi.org/10.1787/rev_stats-2016-en-fr
- [4] a.g.e.
- [5] Bakan Ağbal'dan 2017 yılı bütçe gelirleri açıklaması. (2016, 18 Ekim), TRT Haber. <http://www.trthaber.com/haber/ekonomi/bakan-agbal-dan-2017-yili-butce-gelirleri-aciklamasi-277688.html>
- [6] Aylık Bütçe Gerçekleşmeleri Raporu (Aralık 2016) <https://www.bumko.gov.tr/Eklenti/10446,2016aralikayibutcegerceklesmeleriraporupdf.pdf>
- [7] <http://www.ozanbingol.com.tr/kazandiginiz-her-100-liranin-56-lirasi-devlete-vergi-olarak-geri-donuyor/>
- [8] 2016 Kasım ayı fiyatlandırma raporu. (2016, Kasım). Enerji Piyasaları Denetleme Kurulu <http://www.epdk.org.tr/TR/Dokuman/7393>
- [9] Doğuş Otomotiv (2016) Tavsiye edilen 2017 Model Audi Perakende Satış Fiyat Listesi http://www.audi.com.tr/dam/nemo/tr/fiyat-listesi-ve-katalog/dogus_otomotiv_audi_fiyat_listesi.pdf
- [10] Vergiler. <http://www.vodafone.com.tr/Tarifeler/tarifeler.vergiler.php>
- [11] <http://www.gib.gov.tr/node/87064>
- [12] 6552 Sayılı İş Kanunu ile bazı kanun ve kanun hükmünde kararnamelelerde değişiklik yapılması ile bazı alacakların yeniden yapılandırılmasına dair kanun Madde 26-27, Madde 117 <http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.6552.pdf>
- [13] Anayasa Mahkemesinin 25/12/2014 Tarihli ve E: 2013/48, K: 2014/198 Sayılı Kararı (2015, Nisan 7). Resmi Gazete, 29319. <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2015/04/20150407-14.pdf>
- [14] EY. (2015). Indirect tax in 2015: A review of global indirect tax developments and issues. [http://www.ey.com/Publication/vwLUAssets/ey-indirect-tax-developments-in-2015/\\$FILE/ey-indirect-tax-developments-in-2015.pdf](http://www.ey.com/Publication/vwLUAssets/ey-indirect-tax-developments-in-2015/$FILE/ey-indirect-tax-developments-in-2015.pdf)
- [15] EY. (2016). Indirect tax in 2016: A review of global indirect tax developments and issues. [http://www.ey.com/Publication/vwLUAssets/ey-indirect-tax-developments-in-2016/\\$FILE/ey-indirect-tax-developments-in-2016.pdf](http://www.ey.com/Publication/vwLUAssets/ey-indirect-tax-developments-in-2016/$FILE/ey-indirect-tax-developments-in-2016.pdf)
- [16] T.C. Anayasası, Madde 73. <https://www.tbmm.gov.tr/anayasa/anayasa82.htm>